

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

КОВАЛЕНКО МАРТА ВАЛЕНТИНІВНА

УДК: 159.953, 159.922.8

КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПСИХОСОМАТИЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Хомуленко Тамара Борисівна,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
завідувач кафедри практичної психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент
Седих Кіра Валеріївна,
Полтавський національний педагогічний університет ім.
В.Г.Короленка,
завідувач кафедри психології

кандидат психологічних наук
Туркова Дар'я Михайлівна,
Криворізький державний педагогічний університет,
доцент кафедри практичної психології

Захист відбудеться «03» лютого 2018 р. об 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.053.08 Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська 2, ауд. 215-В.

Автореферат розісланий «2» січня 2018 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

К.І. Фоменко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В процесі розвитку та становлення майбутнього спеціаліста, в тому числі і психолога, непересічну роль відіграють когнітивні особливості, пов'язані з формуванням його компетентності. Категорія психосоматичної компетентності, психодіагностика тілесності, визначення особливостей тілесного Я є особливо актуальними, враховуючи становлення професійної ідентичності психолога. Професійна компетентність як результат професійної ідентифікації демонструє рівень підготовки та здатності особистості ефективно розв'язувати професійні завдання та здійснювати професійні обов'язки, і виступає фактором успішності реалізації соціальних та життєдіяльних функцій фахівця (Н.О. Євдокимова, Н.Б. Іванцова, В.Г. Панок, К.В. Седих, Н.В. Чепелева). Формування професійної, особистісної, психосоматичної компетентностей виступають гарантом ефективного функціонування майбутнього професіонала. Психосоматична компетентність входить в структуру професійної компетентності та визначає специфічно-професійні здатності майбутнього психолога. Розвиток психосоматичної компетентності майбутнього психолога є не тільки чинником, що впливає на підвищення рівня професіоналізму, а запорукою професіоналізму та його особистісного зростання.

Тілесне Я є компонентом Я-концепції, який відповідає за когнітивний і емоційний супровід тілесного функціонування, забезпечує його регулятивний ефект, що реалізується в процесі внутрішнього діалогу з тілесним Я, з самим собою про тіло. Результатом процесу розвитку тілесного Я постає психосоматична компетентність, яка є новоутворенням юнацького віку.

Психосоматична компетентність як одна з провідних характеристик професіоналізму майбутнього психолога постає ключовим елементом готовності здійснювати психологічну допомогу (Н. О. Євдокимова, В. О. Крамченкова, К. В. Седих, Д. М. Туркова, Т. Б. Хомуленко) і має формуватися в процесі навчання з урахуванням особливостей студентського віку. Тіло як умова, яка визначає професійну, соціальну і навіть особистісну успішність і уявлення про тіло як аспект соціальних уявлень про людину, її роль та місце в суспільстві, співвідноситься з типами ставлення до тіла у студентів-психологів.

Таким чином, актуальність, теоретичне та практичне значення заявленої проблеми, недостатня її теоретична та методична розробленість, об'єктивні умови ефективного професійного та особистісного функціонування майбутніх психологів в ситуації формування психосоматичної компетентності, а також необхідність сприяння когнітивного компоненту тілесного Я зумовили вибір теми дослідження: «Когнітивні особливості розвитку психосоматичної компетентності майбутніх психологів».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження пов'язана з комплексною науково-дослідною темою кафедри практичної психології та педагогіки Української інженерно-педагогічної академії «Підвищення стресостійкості студентів інженерних фахів, студентів психологів та викладачів УПА в сучасних умовах. ФН-15-10». Тему дисертаційного

дослідження було затверджено на засіданні Вченої ради Української інженерно-педагогічної академії 26.12.2014р., протокол № 6.

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження – визначити когнітивні особливості становлення та засоби формування психосоматичної компетентності майбутніх психологів.

Задачі дослідження:

- 1) узагальнити теоретичні підходи до характеристики психосоматичної компетентності та визначити її роль у становленні професійної ідентичності студентів-психологів;
- 2) виявити особливості креативності, вербального інтелекту та інтрацептивної чутливості у майбутніх психологів з різним рівнем психосоматичної компетентності;
- 3) визначити особливості професійно-рольової ідентифікації у студентів-психологів з різними типами психосоматичної компетентності;
- 4) виявити особливості ставлення до власного тіла у студентів з різним рівнем психосоматичної компетентності;
- 5) розробити та апробувати програму розвитку когнітивного компоненту тілесного Я в процесі формування психосоматичної компетентності майбутніх психологів.

Об'єкт дослідження – психосоматична компетентність студентів-психологів.

Предмет дослідження – когнітивні особливості становлення та цілеспрямованого формування психосоматичної компетентності студентів-психологів.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: психологічні проблеми вивчення змісту психосоматичної компетентності (Н.О. Євдокимова, В.О. Крамченкова, К.В. Седих, Д.М. Туркова, Т.Б. Хомуленко) концепції «образу тіла» та «схеми тіла» (А.Н.Дорожевець, В.О. Каган, Д. М. Ісаєв, А.А. Налчаджян, Ф. Розенберг, Р. Сіммонс, О.Т. Соколова, Л.Г. Уляєва), положення про фізичне Я як структурний компонент Я-концепції (М.О.Мдівані), теорія та структура загального інтелекту (Г. Айзенк, Р. Амтхауер, Д. Векслер, Ж. Піаже, С.Л. Рубінштейн, М.Л. Смульсон, Д. Хебб, М.О. Холодна, В. Штерн та ін.), теорія множинних інтелектів (Х. Гарднер, Д. Големан, Р. Стернберг), психологічні засади розвитку особистості в студентському віці (Б.Г. Ананьєв, Л.І. Анциферова, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко).

Методи дослідження. У дисертаційній роботі застосовувався комплекс теоретичних та емпіричних методів, вибір та поєднання яких відповідає змісту проблеми та мети дослідження. Комплекс склали такі методи: теоретико-методологічний аналіз, систематизація та узагальнення психологічних даних за проблемою дослідження (узагальнення психологічних підходів щодо характеристики психосоматичної компетентності майбутніх психологів); психолого-педагогічний експеримент у формі констатувального дослідження (визначення когнітивних особливостей психосоматичної компетентності у студентів-психологів), формувального (реалізація розробленої розвивальної програми) та контрольного (визначення ефективності застосованої програми)

дослідження; методи математичної статистики обробки даних (параметричні та непараметричні критерії для порівняння вибірок, кореляційний, кластерний і факторний аналіз, дисперсійний аналіз для повторних вимірювань). Відповідні математичні обрахунки здійснювались із використанням стандартних пакетів статистичних програм STATISTICA 10.0 та SPSS 17.0.

Визначення рівня психосоматичної компетентності проводилося за допомогою методики «Вербалізації Я-тілесного» Т.Б. Хомуленко, В.О. Крамченкової. Діагностика когнітивних особливостей психосоматичної компетентності проводилась із використанням методики дослідження загального інтелекту – тест Р. Амтхауера, дослідження особливостей креативності здійснювалося за методикою Е. Торренса. З метою визначення особливостей професійної ідентичності були використані «Опитувальник професійної ідентичності студентів-майбутніх психологів» У.С. Родигіної та «Опитувальник рольової структури особистості психолога» Б.В. Хомуленка. З метою виявлення особливостей ставлення до власного тіла серед майбутніх психологів була застосована методика О.Станковської. Інтрацептивна чутливість визначалася за модифікованим варіантом методики А. Тхостова. На етапі контрольного дослідження були використані методики діагностики психосоматичної компетентності Т.Б. Хомуленко та професійної ідентичності У.С. Родигіної.

База дослідження. Дослідження проводилося протягом 2013–2016рр. Загальна кількість досліджуваних, які взяли участь в експерименті, – 227 осіб. Емпіричне дослідження проводилося на базі ХНПУ імені Г.С. Сковороди, УІПА м. Харків. До складу експериментальної вибірки увійшло 155 студентів 2-5 курсів віком 18-27 років. До участі в дослідженні були залучені студенти факультету факультету психології та соціології, факультету міжнародних освітніх програм. Основними умовами до формування вибірки був студентський вік досліджуваних і те, що вони являються майбутніми психологами. У перевірці ефективності розвивальної програми взяли участь студенти-психологи 2 експериментальних груп (ті, які виявили бажання взяти участь у розвивальній програмі, у кількості 48 осіб, розподілених на 4 робочих групи) та 24 студенти, які склали контрольну групу.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі:

вперше:

- виявлено позитивні зв'язки ознак психосоматичної компетентності майбутніх психологів з образною та вербальною креативністю, просторовою уявою та вербальним інтелектом;

- визначено типологічні особливості психосоматичної компетентності як фактора професійно-рольової ідентифікації майбутніх психологів;

розширено уявлення про:

- професійну ідентичність майбутніх психологів, шляхом визначення місця психосоматичної компетентності у її структурі;

- інтрацептивну чутливість та розвивальне ставлення до власного тіла в студентському віці як характеристику високого рівня психосоматичної компетентності;

- можливості психологічного супроводу становлення когнітивного компоненту тілесного Я в студентському віці для формування психосоматичної компетентності майбутніх психологів

дістала подальшого розвитку характеристика тілесного Я шляхом визначення когнітивних особливостей психосоматичної компетентності в студентському віці.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що результати дослідження та програма психологічного супроводу розвитку сприяння становленню у майбутніх психологів здатностей когнітивного компоненту тілесного Я. Результати дослідження можуть бути використані в ході професійної підготовки та підвищення професійного рівня практичних психологів при викладанні навчальних курсів «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Психодіагностика», «Основи психологічного тренінгу», «Основи психосоматики».

Результати дисертаційного дослідження впроваджені у навчальний процес факультету психології і соціології ХНПУ імені Г.С. Сковороди (довідка №01/10-320 від 31.10.2017 р.), факультету міжнародних освітніх програм Української інженерно-педагогічної академії (довідка № 103-04-71 від 21.04.2016р.), Східноєвропейського національного педагогічного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/02/4166 від 20.10.2017 р.) та факультету соціальних комунікацій Харківської державної академії культури (довідка № 68-16-51 від 29.09.2017 р.).

Апробація результатів дослідження здійснювалася у доповідях та повідомленнях на науково-практичних конференціях: I Міжнародній науково-практичній конференції «Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід» (м. Харків, 18-19 жовтня 2013 р.), X науково-практичній конференції молодих учених «Методологія сучасних наукових досліджень» (м. Харків, 24-25 жовтня 2013 р.), науково-практичній конференції студентів і молодих вчених «Психологія в сучасному світі» (м. Харків, 10-11 квітня 2014р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальність проблеми рекреаційної психології та педагогіки дитинства» (м. Одеса, 16-17 вересня 2014 р.), XI науково-практичній конференції молодих учених «Методологія сучасних наукових досліджень» (м. Харків, 11-12 листопада 2014 р.), Науково-практичній конференції «Діяльнісно-поведінкові фактори життєздатності людини» (м. Харків, 21-22 листопада 2014р.), VI міжнародній науково-практичній конференції «Етнічна самосвідомість та крос-культурна взаємодія сучасної молоді» (м. Суми, 26 березня 2015р.), науково-практичній конференції студентів і молодих вчених «Психологія в сучасному світі» (м. Харків, 9-10 квітня 2015 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції «Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід» (м. Харків, 23-24 жовтня 2015 р.), XII науково-практичній конференції молодих учених «Методологія сучасних наукових досліджень» (м. Харків, 11-12 листопада 2015 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції «Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя» (м. Суми, 18-19 лютого 2016р.), науково-практичній

конференції студентів і молодих вчених «Психологія в сучасному світі» (м. Харків, 7-8 квітня 2016 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя» (м. Суми, 16-17 лютого 2017 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (м. Харків, 11 квітня 2017 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у 11 публікаціях, з яких 8 є одноосібних, 6 статей у наукових фахових виданнях України з психології (з них 5 у наукометричних збірниках) та 1 у міжнародному наукометричному виданні.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Список використаних літературних джерел налічує 223 найменування, з них 15 іноземною мовою. Повний обсяг дисертації становить 211 сторінок. Основний зміст викладено на 173 сторінках. Робота містить 18 таблиць та 18 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, розкрито теоретико-методологічні основи і методи дослідження, висвітлено наукову новизну, практичне значення дослідження, наведено дані щодо апробації та впровадження результатів дослідження.

У **першому розділі** *«Наукові підходи до характеристики психосоматичної компетентності майбутніх психологів в дослідженнях когнітивного розвитку та розвитку тілесного Я в студентському віці»* проаналізовано й узагальнено основні підходи до розробки проблеми студентського віку, компетентності та психосоматичної компетентності майбутніх психологів, а також особливостей розвитку тілесного Я та когнітивного розвитку.

Студентство як вікова категорія є перехідною фазою від дозрівання до зрілості і визначається як пізня юність – рання дорослість (18-25 років). Для цього періоду онтогенезу особистості притаманні психофізіологічні оптимуми розвитку основних інтелектуальних функцій, загальної структури інтелекту, а також їх взаємозв'язку з нейродинамічними, психомоторними характеристиками (Б.Г. Ананьєв). Провідний вид діяльності у студентському віці – навчально-професійна діяльність і самовизначення, а психологічними новоутвореннями цього періоду виступають почуття відповідальності за своє майбутнє, вирішення проблеми ідентичності в професійній сфері, у сфері сімейних стосунків, в особистісному розвитку, розвиток самоосвіти та самопізнання, саморегуляція образів Я. Когнітивний розвиток у студентському віці характеризується перебудовою психічних функцій усередині інтелекту, зокрема відбувається найскладніше структурування інтелекту, наростання функціональної працездатності й продуктивності, самостійності, критичності й самокритичності, пов'язаних з прийняттям відповідальних рішень, піком інтелектуальних і пізнавальних можливостей та розвитком практичного інтелекту, творчого професійного мислення, спеціалізованої креативності (Б. Г. Ананьєв, М. Д. Дворяшина, В.М. Дружинін, Л.С. Грановська, В. Т. Лисовський, І. А. Зимня,

І. С. Кон У. Пері, К.В. Седих, Т. В. Сергєєва, О.О. Ухтомський). Високі показники психофізіологічного та інтелектуального розвитку, а також навчально-професійна діяльність студента дозволяють констатувати наявність високого потенціалу когнітивного розвитку та професійної креативності (Б.Г. Ананьєв, В.М. Дружинін, Г. Крайг. О. О. Ухтомський).

У межах компетентнісного підходу до становлення професійної ідентичності майбутніх психологів компетентність виступає як інтегральна якість особистості, яка виявляється в здатності та готовності до діяльності, заснованої на знаннях і досвіді, набутих у процесі навчання й соціалізації (І. О. Зимня, Н.Б. Іванцова, Н.В. Колпакова, С.Д. Максименко, К.В. Седих, Т.Б. Хомуленко). У структурі особистості професійно-компетентного практичного психолога виділяють наступні інтегративні характеристики: професійна самосвідомість як комплекс уявлень про себе як про професіонала; індивідуальний стиль діяльності та спілкування як характерне для даного фахівця стійке сполучення завдань, прийомів та способів професійної діяльності та спілкування; творчий потенціал як комплекс унікальних здібностей особистості, зокрема креативних, що дає змогу розв'язувати професійні завдання на нестандартному рівні. В межах компетентнісного підходу до становлення професійної ідентичності психолога виділяються окремі професійно важливі компетентності, а саме: соціальна компетентність, до складу якої соціальної входять оперативна соціальна, комунікативна, вербальна, соціально-психологічна, еґо-компетентність компетентність (В.М. Куніцина), рольова компетентність (П.П. Горностай, З.М. Мірошник, О. Ю. Михайленко, Б. В. Хомуленко), психологічна компетентність, до складу якої входять аутопсихологічна (Н.В. Кузьміна, А. О. Реан), акмеологічна (Н.О. Філонова), рефлексивна та метакогнітивна (Т. І. Доцевич, К.В. Седих, С. Ю. Степанов, Т. Б. Хомуленко), тілесна та психосоматична компетентність (В.О. Ананьєв, Н.О. Євдокимова, В. О. Крамченкова, К.В. Седих, Д.М. Туркова, Т. Б. Хомуленко).

У межах основних психологічних підходів показано взаємозв'язок між тілесною і психічною сферами: психодинамічний напрямок виділяє роль тіла як психологічного об'єкту в розвитку еґо-структур, а також в генезі психопатології (А. Адлер, Ж. Лакан, С. Фішер, З. Фрейд, К.Г. Юнг); тілесно-орієнтовані концепції акцентують провідну роль уявлень людини про структуру свого тіла та про його функції в розвитку самосвідомості (В. Райх, А. Лоуен, М. Фельденкрайз); у гештальт-психології наголошується, що порушення образу тіла можуть призводити до зриву циклу контакту з середовищем або тілом (Д. Кепнер, Ф. Перлз); у межах культурно-історичного підходу тілесність розуміється як аналог вищої психічної функції, а розвиток тілесного Я необхідно розглядати як процес, включений в онтогенез людини, який відповідає центральним психологічним закономірностям розвитку і функціонування (Д.А. Бескова, І. М. Биховська, Л.В. Кочкіна, Т. С. Леві, М.О. Мдівані, В.М. Нікітін, П.Д. Тищенко, А.Ш. Тхостов, Т.Б. Хомуленко).

Виділяються різні підходи до визначення місця і ролі тілесного Я в Я-концепції особистості. Психоаналітичний підхід до співвідношення тілесного Я та Я-концепції відображується у «генетичних» схемах та припускає існування Я-

фізичного на ранніх етапах онтогенезу як передумову і базис формування самосвідомості. У рівневих теоріях самосвідомості розвиток тілесного Я має етапно-рівневий характер, що припускає кількісно-кризові зміни, проявами яких виступає маніфестація підструктур, у рамках яких відбувається акумуляція онтогенетичного досвіду людини на різних етапах онтогенезу. При цьому досвід, пов'язаний з самосприйняттям і «переживанням» власного тіла, розглядається як важлива характеристика і умова формування самосвідомості. Функціональний підхід припускає існування багатьох окремих аспектів самосвідомості, у ряді яких знаходиться і тілесне Я. В рамках цього підходу тілесне Я – є компонентом Я-концепції (поряд із соціальним Я, духовним Я, культурним Я, фізичним Я тощо), який відповідає за когнітивний та емоційний супровід тілесного функціонування, забезпечує його регулятивний ефект, що реалізується в процесі внутрішнього діалогу з тілесним Я, з самим собою про тіло.

Психосоматична компетентність розуміється як система здатностей когнітивного компоненту тілесного Я, що пов'язана із прийняттям свого тіла, як складової цілісного організму, та обумовлює саморегуляцію засновану на досвіді застосування внутрішнього діалогу з тілесним Я (В.О. Крамченкова, Т.Б. Хомуленко). Психосоматична компетентність передбачає розвиток адекватної орієнтації в самому собі – власному психологічному потенціалі, у потенціалі людини, що потребує психологічної допомоги, ситуаціях та завданнях процесу спілкування. Отже, розвиток Я-тілесного виявляється невід'ємною складовою у формуванні особистісних та професійних якостей майбутнього психолога та пов'язаний з успішною професіоналізацією, формуванням професійного мислення, здатністю вирішувати професійні завдання. У зв'язку з цим високий рівень психосоматичної компетентності психолога набуває першочергового значення як умова професіоналізму.

У другому розділі *«Емпіричне дослідження когнітивних особливостей психосоматичної компетентності студентів-психологів»* наведені методологічні та організаційні засади, а також результати дослідження когнітивних, особливостей, структури та типологічних особливостей у студентського віку.

У дослідженні взяли участь 155 майбутніх психологів, студентів ХНПУ імені Г.С. Сковороди та УПА. У дослідницьку вибірку увійшло 155 майбутніх психологів (123 жінки та 32 чоловіки) віком 18-29 років, причому, з них: студенти 4-5 курсів – 106 осіб, студентів 1-3 курсів – 49 осіб.

Організація емпіричного дослідження здійснювалась у трьох психодіагностичних напрямках. Перший напрямок досліджень реалізувався через застосування методик блоку професійної ідентичності, спрямованих на вивчення власне ставлення до професії, рівня професійної ідентичності та діагностикою рольової компетентності особистості, тобто визначення оцінки значущості певних ролей у рольовій структурі особистості. Другий напрямок досліджень представлений психосоматичним блоком психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення системи здатностей когнітивного компоненту тілесного Я. Третій напрямок досліджень спрямований на діагностику когнітивних особливостей психолога, зокрема соціально-перцептивних, інтелектуальних та творчих здібностей особистості майбутнього психолога.

Відповідно до першого завдання емпіричного дослідження було здійснено кореляційний аналіз показників психосоматичної компетентності та когнітивних властивостей студентів-психологів. Виявилось, що показники психосоматичної компетентності позитивно пов'язані з показниками загального інтелекту та креативності (таблиця 1).

За результатами кореляційного аналізу було встановлено, що показники загального інтелекту виявилися пов'язаними з показниками психосоматичної компетентності. «Обізнаність» позитивно корелює з вербальним та образним інтелектом, зокрема з показниками індуктивного вербального мислення, словесно-логічної здатності до виділення суттєвих ознак, асоціативного мислення, здатностей до узагальнення, просторової уяви та просторового узагальнення. Майбутні психологи з високими показниками обізнаності характеризуються високими показниками оригінальності образної креативності, здатності до створення абстрактності назви, супротиву замиканню і ретельності розробки. Студенти-психологи з високими показниками обізнаності також характеризуються високими показниками гнучкості вербальної креативності, оригінальності у створенні образів та ретельності їх розробки. Отже, висока обізнаність у потребах власного тіла та особливостях його функціонування властива студентам-психологам з високим загальним інтелектом та креативністю.

Високий рівень розвитку «прийняття» передбачає високі показники індуктивного вербального мислення, словесно-логічної здатності до виділення суттєвих ознак, асоціативного мислення, просторової уяви та просторового узагальнення, а також мнемічних здібностей. Високі показники прийняття вказують на розвиток швидкості, оригінальності у створенні образів уяви, абстрактність їх назви, супротив замиканню та ретельність у розробці образу. Високі показники прийняття вказують на розвиток гнучкості та оригінальності у вербальній креативності. Позитивне та адекватне ставлення до тіла, яке проявляється в почуттях зацікавленості, турботи, дружелюбності, впевненості, захищеності, спокою, о розкривається у високих показниках прийняття, передбачає високий рівень інтелекту та креативності у студентів-психологів.

Високий рівень розвитку «інтрацептивності» пов'язаний з високим рівнем розвитку індуктивного вербального мислення, словесно-логічної здатності до виділення суттєвих ознак, асоціативного мислення, здатності до узагальнення, практичного математичного мислення, просторової уяви та просторового узагальнення. Майбутні психологи з високими показниками інтрацептивності характеризуються високими показниками оригінальності образної креативності, абстрактності назви, супротиву замиканню, ретельності розробки, що свідчить про здатність фіксувати та концентрувати увагу на внутрішніх відчуттях та легкість генерування великої кількості ідей у студентів з високою здатністю до розуміння внутрішніх відчуттів. Висока інтрацептивність характеризуються високими показниками гнучкості вербальної креативності, оригінальності, ретельності розробки. Здатність фіксувати та концентрувати увагу на внутрішніх відчуттях, яка проявляється у їх диференційованій вербалізації, позитивно пов'язана з інтелектом та креативністю.

Взаємозв'язки показників інтелекту, креативності та психосоматичної компетентності

Когнітивні показники		Показники психосоматичної компетентності							
		Обізнаність	Прийняття	Інтрацептивність	Метафоричність	Каузальність	Діалогічність	Суб'єктивність	Інтеративність
Інтелект	1 "Доповнення речень"	0,39***	0,50***	0,38***	0,37***	0,36***	-	0,20*	0,28**
	2. "Виключення зайвого"	0,38***	0,45***	0,42***	0,34***	0,36***	0,22*	0,25*	0,30**
	3"Аналоганалогії"	0,38***	0,31***	0,52***	0,29**	0,45***	0,37***	0,41***	0,50***
	4"Узагальнення"	0,30**	-	0,44***	0,23*	0,44***	0,42***	0,47**	0,48***
	5 "Завдання на рахунок"	-	-	-	-	-	-	-	-
	6 "Ряди чисел"	-	-	0,16*	-	-	-	-	-
	7 "Вибір фігури"	0,45***	0,30**	0,47***	0,30**	0,41***	0,42***	0,48***	0,43***
	8 "Завдання з кубиками"	0,34***	0,26*	0,43***	0,24*	0,42***	0,41***	0,44***	0,49***
	9 "Пам'ять"	-	-	-	-	-	-	-	-
Образна креативність	Швидкість	-	0,23*	-	-	-	0,17*	-	0,24*
	Оригінальність	0,37***	0,31***	0,49***	0,39***	0,46***	0,53***	0,47***	0,50***
	Абстрактність назви	0,37***	0,28**	0,53***	0,31***	0,45***	0,51***	0,52***	0,57***
	Супротив замиканню	0,45***	0,32***	0,44***	0,46***	0,44***	0,47***	0,41***	0,38***
	Розробленість	0,48***	0,37***	0,54***	0,44***	0,54***	0,51***	0,55***	0,52***
Вербальна креативність	Швидкість	-	-	-	-	-	0,21*	-	-
	Гнучкість	0,49***	0,31**	0,41***	0,48***	0,34***	0,31***	0,32***	0,26**
	Оригінальність	0,35***	0,19*	0,48***	0,37***	0,45***	0,51***	0,49***	0,51***
	Розробленість	0,41***	-	0,47***	0,42***	0,48***	0,53***	0,55***	0,51***

Примітка: * - $p < 0,05$, ** - $p < 0,001$, *** - $p < 0,0001$.

Високі показники за такої ознакою психосоматичної компетентності, як «метафоричність», передбачають високий рівень розвитку індуктивного вербального мислення, словесно-логічної здатності до виділення суттєвих ознак, асоціативного мислення, здатності до узагальнення, просторової уяви та просторового узагальнення. Метафоричність пов'язана з невербальною оригінальністю, абстрактністю назви створених образів, супротивом замиканню, ретельності розробки образів. Студенти з високими показниками метафоричності

характеризуються гнучкістю, оригінальністю та ретельністю розробки у вербальній креативності. Здатність до застосування образних порівнянь та аналогій для характеристики власного тіла, що ґрунтується на асоціативності мислення, властива майбутнім психологам з високим інтелектом та креативністю.

Високий рівень розвитку «каузальності» пов'язаний з високим рівнем розвитку індуктивного вербального мислення, словесно-логічної здатності до виділення суттєвих ознак, асоціативного мислення, здатності до узагальнення, просторової уяви та просторового узагальнення. Досліджувані з високими показниками каузальності мають високі показники оригінальності образної креативності, абстрактності назви, супротиву замиканню, ретельності розробки. Досліджувані з високими показниками каузальності характеризуються високими показниками за характеристиками гнучкості, оригінальності та ретельності розробки вербальної креативності. Здатність вбачати у тілі причину і наслідок подій внутрішнього і зовнішнього простору людини передбачає високий інтелект та креативність у студентів-психологів.

Високий рівень розвитку «діалогічності» передбачає високий рівень розвитку словесно-логічної здатності до виділення суттєвих ознак, асоціативного мислення, здатності до узагальнення, просторової уяви та просторового узагальнення. Студенти з високими показниками діалогічності характеризуються високим рівнем швидкості, оригінальності та абстрактності назви, супротиву замиканню, ретельності розробки. Студенти з високими показниками діалогічності характеризуються швидкістю, гнучкістю, оригінальністю та точністю вербального мислення. Здатність вести внутрішній діалог між «Я в тілі» і «Я тіло» позитивно пов'язана з інтелектом та креативністю.

Високий рівень розвитку «суб'єктності» пов'язаний з високими показниками індуктивного вербального мислення, словесно-логічної здатності до виділення суттєвих ознак, асоціативного мислення, здатності до узагальнення, просторової уяви, просторового узагальнення. Майбутні психологи з високими показниками суб'єктності мають високий рівень розвитку оригінальності образної креативності, здатності до створення абстрактності назви образу, супротиву замиканню, ретельності розробки образу. Майбутні психологи з високими показниками суб'єктності мають високі показники гнучкості, оригінальності та ретельності розробки вербального дивергентного мислення. Здатність до суб'єкт-суб'єктної внутрішньої комунікації та взаємодії з тілесним Я позитивно корелює з інтелектом та креативністю.

«Інтегративність» позитивно пов'язана з рівнем розвитку індуктивного вербального мислення, словесно-логічної здатності до виділення суттєвих ознак, асоціативного мислення, здатності до узагальнення, просторової уяви та просторового узагальнення. Досліджувані з високим рівнем інтегративності характеризуються високими показниками образної креативності, а саме швидкості, оригінальності, абстрактності назви, супротиву замиканню, ретельності розробки. Висока інтегративність характеризується гнучкістю, оригінальністю та точністю вербального мислення. Включеність психіки і тіла в процеси один одного і їх взаємовплив передбачаються високий інтелект та креативність.

За допомогою кластерного аналізу було здійснено дослідження типологічних профілів психосоматичної компетентності особистості майбутніх психологів. На рис. 1 зображено результати кластерного аналізу показників психосоматичної компетентності студентів-психологів як їх здатності до вербалізації тілесного Я. Визначено п'ять кластерів досліджуваних, а відповідно і п'ять профілів психосоматичної компетентності майбутніх психологів.

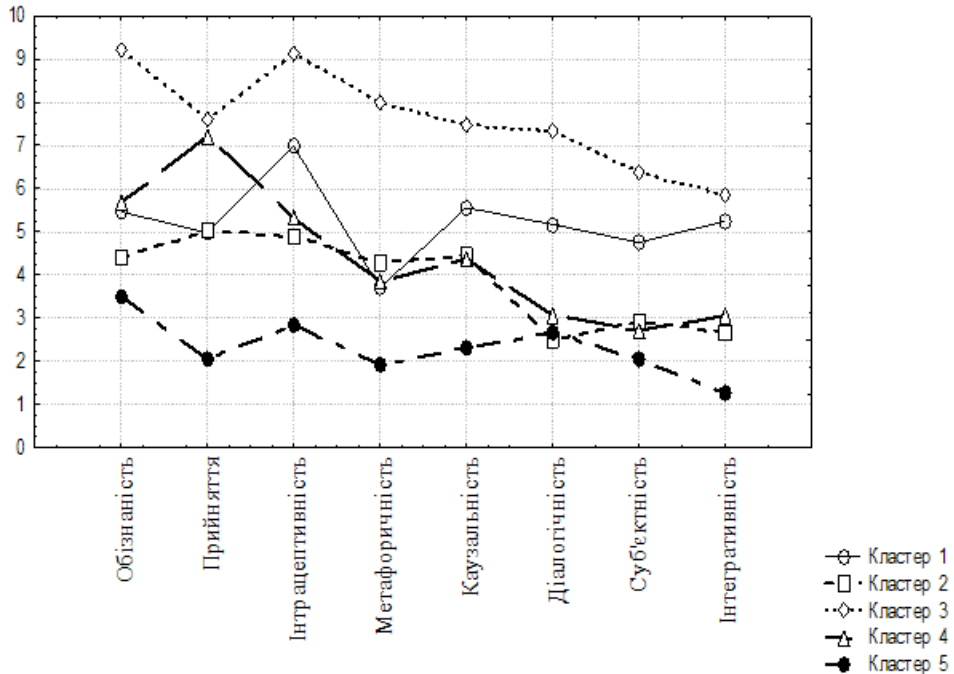

Рис. 1. Кластерні профілі психосоматичної компетентності студентів-психологів

Перший кластерний профіль – «Інтрацептивний» – характеризує студентів з інтрацептивним психосоматичним профілем. Досліджувані цієї групи краще здатні фіксувати та концентрувати увагу на внутрішніх відчуттях тіла, яка проявляється у їх диференційованій вербалізації. Вони обізнані в особливостях будови і функціонування тіла загалом та у власній тілесності, розуміють, що їх тіло виступає не лише інструментом пізнання, а й може проводити аналіз набутого тілесного досвіду. Студенти цього профілю загалом характеризується позитивним ставленням до тіла, адекватним сприйняттям та зацікавленістю власною тілесністю. Для досліджуваних даного профілю характерні розвинуті здатності розуміння причинно-наслідкових результатів подій як зовнішнього, так і внутрішнього світу. Вони можуть вести внутрішній діалог відносно тілесних структур, характеризується розвинутими процесами взаємовпливу психічних та тілесних структур. Проте, для даного типу також притаманна знижена здатність використання образності та аналогій під час надання характеристики тілесним особливостям і процесам.

Другий кластерний профіль – «Недіалогічний» – характеризує студентів у яких не має здатності вести внутрішній діалог між «Я в тілі» і «Я тіло». Вони характеризуються дуже низьким рівнем здатності не тільки вести внутрішній діалог, але й зниженими здатностями до взаємної, рівноправної взаємодії з

тілесним Я, розірваністю контактів між тілесною та психічною сферою особистості. Студенти-психологи даного типу мають певні часткові знання про тіло, але вони є загальними та поверхневими. Ставлення до тіла у студентів не діалогічного профілю є неоднозначними. Інтерес до тіла формальний та поверхневий. Вони здатні до фіксації внутрішніх відчуттів, але не завжди здатні їх вербалізувати, час від часу можуть використовувати образи та аналогії для описання тілесних змін або віднаходити каузальні зв'язки, проте імовірність прояву цих показників не висока.

Третій кластерний профіль – «Компетентний» – характеризує студентів, які мають досить високі показники психосоматичної компетентності. Даний тип характеризується високими показниками знання про тіло та тілесність як у себе, так і взагалі, розумінням тіла як унікального конгломерату пізнання і перетворення тілесного досвіду, а також здатністю максимально чітко відслідковувати внутрішні процеси та легко описувати їх особливості. Студенти цього профілю ставляться до тіла досить дружелюбно, демонструють зацікавленість та визначають значущість власної тілесності. Окрім цього, вони легко застосовують асоціативне мислення для опису образних порівнянь в процесі надання характеристики своєму тілу, швидко відслідковують у тілі причини подій зовнішнього та внутрішнього простору, здатні вести внутрішній діалог, взаємодіяти з тілесним Я.

Четвертий кластерний профіль – «Небайдужий» – характеризує студентів, які мають позитивне та адекватне ставлення до тіла, яке проявляється в почуттях зацікавленості, турботи, дружелюбності, впевненості, захищеності, спокою. Представники даного профілю не лише приймають власне тіло і відчувають позитивні почуття відносно нього, а й максимально піклуються про нього. Для даного типу студентів характерні поверхневі знання про тіло, в тому числі і власне. Вони не можуть чітко відслідковувати інтрацептивні відчуття, що може супроводжуватися нездатністю їх вербалізувати, а також не завжди фіксують каузальний зв'язок між тілом і зовнішніми та внутрішніми подіями. Окрім того, низький рівень інтегративності, діалогічності та суб'єктності у студентів-психологів цього типу свідчить про розрізненість психічних та соматичних процесів, невміння вести внутрішній діалог та взаємодіяти з тілесним Я.

П'ятий кластерний профіль – «Некомпетентний» - характеризує студентів, які мають досить низькі показники психосоматичної компетентності. Представники даного профілю мало поінформовані про тіло, тілесність, в тому числі і свою, ставлення до тіла у них дифузне або ж негативне. Для даного типу не характерно звертати увагу на процеси, які відбуваються в тілі, їм важко описати, що відбувається з тілом, або надати образну характеристику свого тіла. Майже не прослідковується наявність каузальних зв'язків, для них характерна невінність вести внутрішній діалог, тіло не є суб'єктивним та рівноправним в їх розумінні, а тому комунікація з тілесним Я відсутня.

Визначено показники загального інтелекту та креативності у майбутніх психологів з різними типами психосоматичної компетентності. Результати отриманих даних представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Показники інтелекту та креативності у майбутніх психологів з різним типом психосоматичної компетентності

Когнітивні показники		Типи психосоматичної компетентності					Н
		К	НБ	І	НД	НК	
Інтелект	1 «Доповнення речень»	104,09±6,66	104,24±6,49	99,71±7,92	102,12±5,11	90,11±10,52	33,93***
	2 «Виключення слова»	105,18±7,40	101,88±9,94	98,68±7,23	98,41±8,33	89,34±8,64	38,76***
	3 «Аналогії»	105,63±7,29	99,48±10,25	106,28±6,09	97,95±7,88	90,23±9,28	43,01***
	4 «Узагальнення»	102,59±7,48	93,11±8,44	104,76±6,78	91,79±10,37	91,11±10,30	46,77***
	5 «Арифметичні задачі»	88,00±7,84	88,40±8,21	88,52±8,67	90,00±9,15	89,96±9,98	0,82
	6 «Числові ряди»	95,81±7,58	95,37±8,78	96,36±7,43	95,16±8,69	91,23±8,05	6,37
	7 «Просторова уява»	105,36±9,54	92,42±8,88	99,65±9,16	89,87±10,37	90,61±9,92	36,64***
	8 «Просторове загальнення»	105,00±8,96	95,42±7,76	104,44±6,48	94,16±11,45	91,76±11,93	40,23***
	9 «Мнемічні здібності»	111,36±7,46	110,33±8,44	107,39±9,69	106,62±9,14	106,23±7,77	10,12
Образна креативність	Швидкість	58,68±14,09	61,97±13,41	62,94±12,87	39,83±11,63	52,07±16,03	38,19***
	Оригінальність	59,40±11,96	44,04±10,30	56,13±11,51	38,04±11,46	36,11±10,20	59,75***
	Абстрактність назви.	60,90±15,47	45,02±10,60	61,42±12,57	36,79±13,20	35,53±11,99	63,52***
	Супротив замиканню	62,04±11,69	45,57±8,96	46,55±9,25	41,58±11,54	36,96±12,41	41,61***
	Ретельність розробки	62,63±13,77	45,08±10,60	56,65±13,79	45,87±10,25	36,15±12,22	46,02***
Вербальна креативність	Швидкість	60,81±11,04	60,20±9,49	58,47±8,15	39,66±10,99	60,19±9,49	40,99***
	Гнучкість	65,90±7,49	44,62±9,85	40,97±12,39	46,75±8,79	38,53±12,84	53,02***
	Оригінальність	61,81±7,44	40,04±11,30	54,55±13,47	42,12±10,56	36,80±12,37	58,52***
	Ретельність розробки	62,81±8,97	42,80±11,38	56,86±8,26	49,50±4,78	41,42±12,89	56,36***

Примітка: К – компетентний тип ПСК, НБ – небайдужий тип ПСК, І – інтрацептивний тип ПСК, НД – недіалогічний тип ПСК, НК – некомпетентний тип ПСК; * - $p < 0,05$, ** - $p < 0,001$, *** - $p < 0,0001$.

Студенти-психологи компетентного типу мають більш високі показники розвитку загального інтелекту за такими його особливостями, як здатність до виділення суттєвих ознак та абстрагуванню, комбінаторні здатності, та просторові здатності, а відтак вони мають більш розвинуті навички визначати загальні ознаки вербального матеріалу, здатності наочного цілісного мислення та просторової уяви. За показниками субтесту доповнення речень, краще виконали завдання досліджувані студенти-психологи компетентного та небайдужого типів у порівнянні досліджуваними інших профілів психосоматичної компетентності. Майбутні психологи інтрацептивного типу мають більш високі показники розвитку загального інтелекту за такими його особливостями, як здатність до

аналогій та здатність до узагальнення. Отже, студенти-психологи компетентного, інтрацептивного та небайдужого типів у порівнянні з недіалогічним та некомпетентним типами мають більш розвинуті показники вербального та просторового інтелекту.

Студенти-майбутні психологи компетентного типу мають більш високі показники розвитку образної креативності за такими властивостями, як оригінальність, абстрактність назви, супротив замиканню, ретельність розробки, отже вони мають більш розвинуті здатності надавати незвичайні, унікальні відповіді та висловлювання, виокремлювати головне і розуміти сутність проблем, довгий час залишатися відкритим новизні і різноманіттю ідей, створювати оригінальні ідеї, ретельно розробляти придумані ідеї. Студенти-психологи інтрацептивного та небайдужого типів у порівнянні з недіалогічним та некомпетентним типами мають більш високі показники невербальної швидкості, тобто більш розвинуту здатність створювати велику кількість осмислених ідей.

Майбутні психологи компетентного типу мають більш високі показники розвитку образної креативності за такими особливостями, як гнучкість, оригінальність, ретельність розробки, тобто мають більш розвинуті здатності обмірковувати різноманітні ідеї, підходити до проблеми з різних сторін, використовувати різноманітні стратегії рішення, здатність ретельно розробляти придумані ідеї. Студенти-психологи недіалогічного типу мають низький рівень здатності продукувати ідеї в вербальній формі порівняно з усіма іншими профілями психосоматичної компетентності.

Інтрацептивна чутливість студентів-психологів у стані здоров'я, хвороби та фізичної активності обумовлена типом психосоматичної компетентності. Студенти «компетентного» та «небайдужого» типів відрізняються більшою вираженістю інтрацептивної чутливості позитивної валентності у стані здоров'я («приємний», «пестливий», «задоволення», «легкість», «рух», «пружний»), вищою метафоричністю та варіативністю інтрацептивних відчуттів у стані хвороби («охоплює», «булькає», «тупий», «розпирання»). Студенти «недіалогічного» типу характеризуються найнижчою варіативністю інтрацептивних відчуттів у стані здоров'я, нижчою мірою розгалудженості інтрацептивної чутливості у стані хвороби, негативною валентністю інтрацептивних відчуттів у стані фізичної активності («біль», «ломота», «тягне», «пронизувати»). Студенти «некомпетентного» типу відрізняються найнижчим рівнем вираженості відчуттів позитивної валентності у стані здоров'я («приємний», «пестливий», «смачний»), нижчу задоволеність фізичною активністю («неприємний», «ломота», «тягне»). Студенти «інтрацептивного» типу характеризуються найбільшою спроможністю відчувати і розрізняти інтрацептивні відчуття у стані фізичної активності та хвороби.

Відповідно до другого завдання емпіричного дослідження нами було визначено особливостя професійної ідентичності та рольової структури особистості студентів-психологів з різними типами психосоматичної компетентності (таблиця 3).

Показники професійної ідентичності у майбутніх психологів з різним типом психосоматичної компетентності

Показники		Типи психосоматичної компетентності					Н
		К	НБ	I	НД	НК	
Професійна ідентичність	Позитивні емоції	26,09±2,52	22,08±5,48	21,68±6,44	11,16±4,39	13,92±5,82	69,32***
	Негативні емоції	10,86±5,03	15,04±6,51	14,26±6,05	24,29±3,70	25,69±3,24	78,78***
	Активне ставлення	23,86±4,45	23,31±6,07	15,84±2,87	15,16±6,46	9,30±3,34	80,85***
	Пасивне ставлення	19,72±3,01	18,68±3,94	25,02±4,81	19,95±7,93	26,23±1,75	56,94***
Ролі психолога	Консультант	28,09±3,68	25,86±5,68	18,86±4,56	15,58±3,20	14,34±2,89	89,76***
	Психотерапевт	21,31±2,49	20,42±3,34	20,52±3,13	9,50±4,74	8,80±3,44	89,85***
	Тренер	25,13±3,13	18,60±4,33	18,05±3,69	16,87±3,71	16,03±3,54	48,69***
	Вчений	9,50±2,06	8,91±2,69	9,10±2,62	10,54±2,81	7,53±2,74	12,11*
	Учитель	8,63±2,05	9,35±2,61	8,89±2,59	10,83±2,64	7,03±2,74	23,35***
	Ідентифікатор емоцій	16,95±2,49	17,17±2,54	17,86±2,49	14,16±3,15	8,69±2,60	77,30***

Студенти-психологи компетентного, небайдужого та інтрацептивного типів мають більш високі показники розвитку показників професійної ідентичності за такими його особливостями, як позитивні емоційні переживання стосовно професійної діяльності, у порівнянні зі студентами недіалогічного та некомпетентного типів. Майбутні психологи компетентного та інтрацептивного типів мають найбільш активне ставлення до професійної діяльності, отже вони мають більш розвинуту працьовитість, здатність активно діяти у професійному становленні. Негативні емоційні переживання характерні більшою мірою для недіалогічного та некомпетентного типів. Високі показники пасивного ставлення до професійної діяльності відмічаються у представників некомпетентного та небайдужого типів.

Досліджувані майбутні психологи компетентного, небайдужого та інтрацептивного типів мають розвинуту роль «Консультанта» і «Психотерапевта». Для майбутніх психологів компетентного типу характерний високий розвиток ролі «Тренера». Майбутні психологи некомпетентного типу мають низький рівень розвитку ролі «Ідентифікатора емоцій». Найвищі показники таких ролей психолога, як «Учитель» та «Вчений» властиві недіалогічному типу.

Студенти-психологи компетентного типу мають більш високі показники розвитку розвивального типу ставлення до власного тіла у порівнянні зі студентами недіалогічного та некомпетентного типів ($N=73,87$, $p<0,0001$). Майбутні психологи небайдужого та інтрацептивного типів мають вищі показники розвитку бережливого ставлення до власного тіла ($N=116,19$, $p<0,0001$). Тобто студенти-психологи компетентного, інтрацептивного, небайдужого типів у порівнянні з недіалогічним та некомпетентним мають більш розвинуті здатності піклуватися про власне тіло та розвивати його різними способами. Недіалогічний та некомпетентний типологічні профілі

характеризуються високими показниками контролюючого ставлення до власного тіла у порівнянні з компетентним, інтрацептивним та небайдужим профілями психосоматичної компетентності ($N=78,55$, $p<0,0001$). Високі показники відчуженого ставлення до своєї тілесності відмічається у представників не діалогічного типу ($N=106,60$, $p<0,0001$).

У третьому розділі – «Шляхи та засоби психологічного супроводу становлення когнітивного компоненту тілесного Я для формування психосоматичної компетентності студентів-психологів» представлені принципи побудови, структура, зміст і етапи реалізації в формувальному експерименті розвивальної програми, спрямованої на оволодіння уміннями і навичками, що сприяють розвитку когнітивного компоненту тілесного Я в процесі формування психосоматичної компетентності. Метою запропонованої програми психологічного супроводу є розвиток когнітивних здатностей, процесів та якостей, які мають відношення до тілесної інформації та аналіз професійних ролей психолога в проблемних ситуаціях, що вимагають високого рівня психосоматичної компетентності.

Розвивальна програма реалізовувалась протягом 8 тижнів, 2 заняття по дві академічні години на тиждень. Загалом 36 годин (обов'язкових). Крім того учасникам програми пропонувалось заняття додаткове (за бажанням) для повторення і закріплення засвоєного, тривалістю в 2 академічні години, тобто ще 18 годин (додаткових). Учасниками програми були майбутні психологи, які мали низький рівень психосоматичної компетентності та виявили бажання взяти участь у розвивальній програмі.

Програма складалася з трьох етапів: початкового, основного та заключного. В свою чергу в межах кожного етапу було впроваджено блоки розвивального впливу. На початковому етапі відбувалася реалізація *мотиваційного* блоку, який забезпечував позитивну мотивацію студентів до участі у програмі і був представлений фазами усвідомлення та актуалізації мотивів участі у програмі та власної мотивації учасника програми. Основний етап програми представлений *когнітивним* та *професійно-рольовим* блоками, перший передбачав розвиток когнітивних здатностей, якостей, процесів, які мають відношення до тілесної інформації і складають зміст когнітивного компоненту тілесного Я, другий – був спрямований на розвиток рольової компетентності та актуалізацію ідентифікації з різними професійними ролями психолога. Спільною для блоків основного етапу програми була послідовність впроваджених фаз у розвивальних блоках, що передбачало, по-перше, формування обізнаності у рівні розвитку власних якостей та здібностях, поінформованості у шляхах та засобах їх розвитку, по-друге, усвідомлення їх значущості, та по-четверте, їх актуалізацію. Завершальний етап реалізується за допомогою *рефлексивного* блоку, що забезпечує усвідомлення результатів участі та актуалізацію установки застосування набутих умінь.

У перевірці ефективності розвивальної програми взяли участь студенти-психологи 2 експериментальних груп (ті, які виявили бажання взяти участь у розвивальній програмі, у кількості 48 осіб, розподілених на 4 робочих групи) та 24 студенти, які склали контрольну групу. В першій експериментальній групі проводився вплив на всіх етапах розвивальної програми, в другій

експериментальній групі розвивальний вплив здійснювався без розвитку ролеграм та вправ спрямованих на розвиток рольової компетентності (заняття професійно-рольового блоку).

Контрольне дослідження показало позитивну динаміку когнітивних та професійно-рольових характеристик, представлених ознаками психосоматичної компетентності та показниками професійної ідентичності студентів-майбутніх психологів. Учасники експериментальної групи, в якій було проведено всі блоки та вправи, продемонстрували більш високі показники розвитку психосоматичної компетентності та професійної ідентичності ($p < 0,0001$), ніж учасники експериментальної групи, з якими у програмі було вилучено частину вправ, спрямованих на формування рольової компетентності, а також зі студентами контрольної групи. Отже, вплив розвивальної програми на розвиток когнітивного компоненту тілесного Я є вираженим за умов включення занять, спрямованих на розвиток рольової компетентності майбутнього психолога.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення актуального наукового завдання, що виявляється у визначенні когнітивних особливостей психосоматичної компетентності майбутніх психологів. Отримані в процесі дослідження теоретичні й емпіричні результати свідчать про досягнення мети дослідження, вирішення дослідницьких завдань і дають змогу сформулювати такі висновки:

1. На сучасному етапі наукової розробки проблеми компетентності психолога до такої, поряд із традиційними, включають професійно-рольову та психосоматичну компетентності як особливо значущі для процесу професійної ідентифікації. Психосоматична компетентність в психологічній науці визначається, як система здатностей когнітивного компоненту тілесного Я, що пов'язана із прийняттям свого тіла, як складової цілісного організму, та обумовлює можливість ефекту саморегуляції, заснованого на досвіді застосування внутрішнього діалогу з тілесним Я. Психосоматична компетентність відображає рівень розвитку тілесного Я, до структури якого входять когнітивний та емоційно-ціннісний компоненти. Недостатня наукова розробка проблеми можливостей та особливостей розвитку складових когнітивного компоненту тілесного Я, таких як знання про тіло, інтрацептивна чутливість, тілесна пам'ять, образ тіла, асоціативне тілесне мислення, дає можливість їх розглядати як предмет дослідження в руслі проблематики вікової та педагогічної психології.

2. Дослідження когнітивних особливостей психосоматичної компетентності доцільно проводити з урахуванням істотної значущості у функціонуванні тілесного Я креативних, просторових та вербальних здібностей. Дослідження в зазначеному напрямку дає можливість визначити, що високий рівень здатності до вербалізації тілесного Я пов'язаний з такими показниками вербального дивергентного мислення, як гнучкість, швидкість, оригінальність і точність відтворення, а також за такими показниками образного дивергентного мислення, як оригінальність, абстрактність назви, супротив замкненню і розробленість. Крім того, високий рівень здатності до вербалізації тілесного Я як

показника рівня розвитку психосоматичної компетентності виявляється пов'язаним з такими характеристиками вербального інтелекту, як індуктивне та асоціативне мислення, здатність до абстрагування, аналогії, класифікації та розуміння понятійних відношень. Виявляється, що високий рівень розвитку психосоматичної компетентності пов'язаний з такими характеристиками просторової уяви, як комбінаторні здібності, наочне цілісне мислення, конструкторські та аналітичні здібності.

3. Дослідження типологічних особливостей психосоматичної компетентності засобом кластерного аналізу дозволило визначити такі профілі: «інтрацептивний», який характеризується високими показниками здатності концентрувати увагу на внутрішніх відчуттях, що проявляється у їх диференційованій вербалізації; «недіалогічний», що характеризується низькою здатністю вести внутрішній діалог з тілесним Я, яка забезпечує самореалізацію тілесності; «компетентний», що характеризується високим рівнем здатності до вербалізації тілесного Я за усіма ознаками психосоматичної компетентності; «небайдужий», що характеризується позитивним та адекватним ставленням до власного тіла; «некомпетентний», що характеризується низьким рівнем здатності до вербалізації тілесного Я за усіма ознаками психосоматичної компетентності. Типологічні особливості психосоматичної компетентності є фактором професійно-рольової ідентифікації майбутніх психологів, оскільки, «компетентний», «інтрацептивний» «небайдужий» профілі відрізняються високими показниками ідентифікації з такими професійними ролями, як «Консультант», «Психотерапевт», «Тренер», «Ідентифікатор емоцій», а «недіалогічний» і «некомпетентний» профілі – низькими показниками ідентифікації з зазначеними ролями. Виходячи із зазначеного, можна стверджувати, що пріоритети професійно-рольової ідентифікації майбутнього психолога обумовлені типологічними особливостями психосоматичної компетентності.

4. Дослідження професійної ідентичності майбутнього психолога за характеристиками активності-пасивності та позитивності-негативності дає можливість стверджувати, що студенти-психологи, ставлення яких відрізняється активністю та позитивністю мають високі показники рівня розвитку психосоматичної компетентності за усіма її ознаками. У структурі професійної ідентичності майбутніх психологів провідну роль відіграє зв'язок позитивного та активного ставлення до професії з такими характеристиками вербалізації тілесного Я, як суб'єктність, інтрацептивність, каузальність, інтегративність, діалогічність, обізнаність та метафоричність.

5. Дослідження особливостей ставлення до власного тіла у майбутніх психологів з різним рівнем психосоматичної компетентності дає можливість стверджувати, що розвивальне ставлення до тіла властиве студентам-психологам з «компетентним» типологічним профілем, бережливе ставлення до тіла характеризує такі типологічні профілі, як «інтрацептивний» та «небайдужий», а контролююче та відчужене ставлення до тіла – «недіалогічний» та «некомпетентний» профілі. Дослідження інтрацептивної чутливості студентів-психологів у стані здоров'я, хвороби та фізичної активності в залежності від типу

психосоматичної компетентності дозволило визначити, що студенти з «компетентним» та «небайдужим» типологічними профілями відрізняються більшою вираженістю інтрацептивної чутливості позитивної валентності у стані здоров'я, вищою метафоричністю та варіативністю інтрацептивних відчуттів у стані хвороби. Студенти «недіалогічного» типу характеризуються найнижчою варіативністю інтрацептивних відчуттів у стані здоров'я, нижчою мірою розгалуженості інтрацептивної чутливості у стані хвороби, негативною валентністю інтрацептивних відчуттів у стані фізичної активності. Студенти «некомпетентного» типу відрізняються найнижчим рівнем вираженості позитивної валентності у стані здоров'я, виявляють більш прості для усвідомлення відчуття, нижчу задоволеність фізичною активністю. Студенти «інтрацептивного» типу характеризуються найбільшою спроможністю відчувати і розрізняти інтрацептивні відчуття у стані фізичної активності та хвороби.

6. Розгляд психосоматичної компетентності як показника розвитку тілесного Я та компоненту професійної компетентності майбутнього психолога дає можливість визначити шляхи та засоби психологічного супроводу становлення когнітивного компоненту тілесного Я для формування психосоматичної компетентності студентів-психологів. Розвивальна програма створена за результатами констатувального дослідження включала мотиваційний, когнітивний, професійно-рольовий та рефлексивний етапи реалізація яких здійснювалася в процесі засвоєння спецпрактикуму «Основи психосоматики». Апробація та перевірка ефективності програми доведена зростанням показників вербалізації тілесного Я та таких показників професійної ідентифікації, як активне та позитивне ставлення до майбутньої професії.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку психосоматичної компетентності особистості студента. Воно може бути продовжене в напрямку визначення умов її становлення та цілеспрямованості розвитку на різних етапах онтогенезу особистості, а також у різних категорій студентів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових видання з психології, включених до наукометричних баз

1. Коваленко М.В. Психодіагностика типів ставлення до тіла у майбутніх психологів / М.В. Коваленко/ «Вісник ХНПУ імені Г.С.Сковороди. Психологія»: науковий журнал. – Х.: ХНПУ, 2016.– Вип. 53. – С.74-82.

2. Коваленко М.В. Когнітивні особливості психосоматичної компетентності майбутніх психологів / М.В. Коваленко // Проблеми сучасної психології Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України Випуск 35 Кам'янець-Подільський: Аксіома 2017, – С. 183-192.

3. Коваленко М.В. Розвивальний потенціал рольових особливостей студента-психолога до професійної діяльності / М.В. Коваленко // Науковий журнал «Психологія і особистість». – №1 (11) Київ–Полтава, 2017. – С. 213-222.

4. Коваленко М.В. Особливості психосоматичної компетентності майбутніх психологів з різними типами ставлення до тіла / М.В. Коваленко // Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія. – Харків: ХНПУ, 2017. – Вип. 55. – С. 37-47.

5. Коваленко М.В. Типологічні особливості психосоматичної компетентності у майбутніх психологів / М.В. Коваленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – Херсон, 2017. – Вип. 4., Том 2. – с. 121-124.

Статті у фахових виданнях з психології

6. Коваленко М.В. Психосоматичний підхід у проблематиці психології розвитку: теоретичні та прикладні аспекти / М.В. Коваленко, Т.Б. Хомуленко, Я.О. Василенко // Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія. – Харків: ХНПУ, 2014. – Вип. 49. – С. 176-192.

Статті у виданнях, включених до наукометричних баз даних

7. Коваленко М.В. Особливості взаємозв'язку соціально-перцептивної та психосоматичної компетентності майбутнього психолога / М.В. Коваленко, Я.В. Верещинська // Науковий журнал «Науковий огляд» №9 (19) Київ 2015. – С. 116-123.

Навчально-методичні посібники:

8. Психосоматика: культурно-історичний підхід / Хомуленко Т.Б., І.О. Філенко, К.І. Фоменко, О.С. Шукалова, М.В. Коваленко. Навч.-метод. Посіб. – Х. «Диса плюс», 2015. – 264 с.

Публікації в інших виданнях:

9. Коваленко М.В. Готовність майбутнього психолога до розвитку Я-тілесного / М.В. Коваленко // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Генеза буття особистості» (м. Київ, 20 грудня 2016 р.). – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2017. – 254с. – С.173-174.

10. Коваленко М.В. Особливості психосоматичної компетентності майбутніх психологів / М.В. Коваленко // International Scientific-Practical Conference Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences: Conference Proceedings, December 28-29, 2016. Kielce: Holy Cross University. – 320p. – P. 248-251.

11. Коваленко М.В. Когнітивні особливості психосоматичної компетентності студентів-психологів / М.В. Коваленко // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особистість у кризових умовах життя: психотехнології особистісних змін» – Суми., 2017. – С. 131.

АНОТАЦІЯ

Коваленко М.В. Когнітивні особливості розвитку психосоматичної компетентності майбутніх психологів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2018.

У дисертаційній роботі здійснено теоретико-методологічний аналіз основних підходів до вивчення проблеми психосоматичної компетентності майбутніх психологів та розвитку тілесного Я в студентському віці.

Досліджено типологічні особливості психосоматичної компетентності у майбутніх психологів. Виявлено особливості розвитку загального інтелекту та креативності у студентів-майбутніх психологів. Визначено особливості професійної ідентичності, рольової ідентифікації та ставлення до тіла у майбутніх психологів з різним типологічним профілем психосоматичної компетентності. Вивчено типологічні особливості психосоматичної компетентності як чинника професійно-рольової ідентифікації майбутніх психологів. Проаналізовано особливості інтрацептивної чутливості та розвивального ставлення до власного тіла в студентському віці.

Розроблена та апробована розвивальна програм, спрямована на розвиток когнітивного компоненту тілесного Я в процесі формування психосоматичної компетентності. Ефективність програми доведена у формувальному експерименті.

Ключові слова: психосоматична компетентність, типи психосоматичної компетентності, тілесне Я, когнітивні особливості, загальний інтелект, креативність, професійно-рольова ідентифікація, майбутні психологи.

АННОТАЦІЯ

Коваленко М.В. Когнитивные особенности психосоматической компетентности будущих психологов. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2018.

В диссертационной работе осуществлен теоретико-методологический анализ основных подходов к изучению проблемы психосоматической компетентности будущих психологов и развития телесного Я в студенческом возрасте.

Исследованы типологические особенности психосоматической компетентности у будущих психологов. Выделены профили психосоматической компетентности: «интрацептивный», который характеризуется высокими показателями способности концентрировать внимание на внутренних ощущениях, проявляется в их дифференцированной вербализации; «недиалогический», характеризующийся низкой способностью вести внутренний диалог с телесным Я, которая обеспечивает самореализацию телесности; «компетентный», характеризующийся высоким уровнем способности к вербализации телесного Я в целом; «неравнодушный», характеризуется положительным и адекватным отношением к собственному телу; «некомпетентный», характеризующийся низким уровнем способности к вербализации телесного Я.

Выявлены особенности развития общего интеллекта и креативности у студентов-будущих психологов. Показатели вербализации телесного Я имеют устойчивые корреляционные связи с образной и вербальной креативностью, а также с показателями общего интеллекта. Уровень развития психосоматической компетентности обусловлен уровнем развития когнитивных процессов личности. Высокие показатели психосоматической компетентности характеризуются

высокими показателями вербального и пространственного интеллекта, а также креативности, что свидетельствует о способности будущего психолога объективно и беспристрастно интерпретировать и находить решения в вопросах, касающихся телесности, демонстрируя профессионализм и компетентность.

Определены особенности профессиональной идентичности, ролевой идентификации и отношения к телу будущих психологов с разным типологическим профилем психосоматической компетентности. Изучены типологические особенности психосоматической компетентности как фактора профессионально-ролевой идентификации будущих психологов. Проанализированы особенности интрацептивной чувствительности и развивающего отношения к собственному телу в студенческом возрасте.

Разработана и апробирована развивающая программа, направленная на развитие когнитивного компонента телесного Я в процессе формирования психосоматической компетентности. Эффективность программы доказана в формирующем эксперименте.

Ключевые слова: психосоматическая компетентность, типы психосоматической компетентности, телесное Я, когнитивные особенности, общий интеллект, креативность, профессионально-ролевая идентификация, будущие психологи.

SUMMARY

Kovalenko M. V. Cognitive features of psychosomatic competence of future psychologists. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of psychological sciences, specialty 19.00.07 – Pedagogical and Developmental Psychology. – H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2018.

The study presents an analysis of scientific and theoretical concepts and approaches to studying the problem of psychosomatic competence of future psychologists and the development of the bodily-Self in the student age was carried out.

The typological features of psychosomatic competence in future psychologists are set. The peculiarities of the development of general intelligence and creativity in the students of future psychologists are revealed. The features of professional identity, role identification and attitude towards the body of future psychologists with different typological profile of psychosomatic competence are determined. The typological features of psychosomatic competence as a factor of professional role identification of future psychologists are studied. The peculiarities of intraceptual sensitivity and developmental attitude towards their own body at the student's age are analyzed.

Developed and tested developmental programs aimed at the development of the cognitive component of the bodily-Self in the process of psychosomatic competence formation. The effectiveness of the program is proven in the molding experiment.

Keywords: psychosomatic competence, types of psychosomatic competence, bodily-Self, cognitive features, general intelligence, creativity, professional role identification, future psychologists.